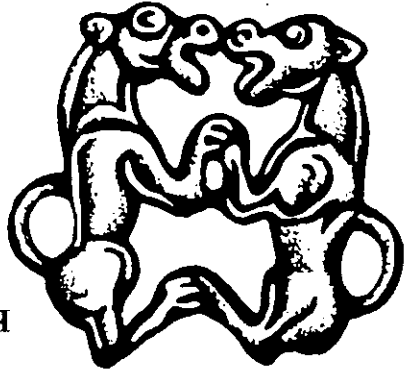

ДИСКУСІЇ

З ПРИВОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЖИТЛОВО-ГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ В РАННІХ ШАРАХ АНТИЧНИХ МІСТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

В. М. Зубар

В статті розглядаються деякі аспекти проблеми конструкції раннях типів житлово-господарських комплексів в античних центрах Північного Причорномор'я.

Феномен грецької колонізації Північного Причорномор'я протягом останніх десятиріч був і залишається предметом різнобічного й глибокого вивчення. На підставі аналізу будівельних залишків і стратиграфії раннях археологічних шарів античних населених пунктів, заснованих греками на північному березі Чорного моря, панівною зараз є точка зору, згідно якої найтиповішим видом раннього житла грецьких поселенців були заглиблені землянки та напівземлянки, які через певний час змінилися наземними будівлями¹. Дослідники, які поділяють цю точку зору, вважали, що такий не характерний для грецької культури тип помешкання являв собою «закономірну стадію розвитку грецької архітектури в нових умовах півдня Східної Європи. Їх поява пояснюється невисоким рівнем розвитку економіки заснованих греками держав і нерозвиненою базою будівельного виробництва»². Причому, з точки зору С. Д. Крижицького, «землянки були модифікацією звичайного будинку колоніста — наземною, як правило, однокамерною структурою»³. Цей висновок, вперше зроблений на підставі матеріалів з Ольвії та її округи, добре узгоджувався з матеріалами розкопок в інших районах Північного Причорномор'я, що і дозволило С. Д. Крижицькому говорити про особливу стадію розвитку житлового будівництва в регіоні⁴.

Проте нещодавно В. Д. Кузнецов поставив під сумнів цей здавалося б добре аргументований висновок, підтриманий великою групою дослідників. У спеціальній статті він докладно розглянув питання про початковий етап житлового будівництва в античних центрах Північного Причорномор'я й дійшов висновку, що «гіпотеза про напівземлянки і землянки як перші житла грецьких поселенців не може вважатися неосхідною мірою обгрунтованою», через те що система її доказів видається непереконливою⁵.

Аналіз типології жител перших грецьких поселенців у Північному Причорномор'ї та спробу ревізії В. Д. Кузнецовим загальноновизнаних наукових положень із залученням широкого кола нових джерел не можна не визнати своєчасною, а з методичної точки зору правомірною. Адже тільки ревізія існуючих історико-археологічних концепцій, що базуються на такому неоднозначному джерелі як археологічний матеріал, з залученням нових даних та порівняльного матеріалу дозволяє по-новому розглянути весь комплекс питань, пов'язаних з грецькою колонізацією регіону загалом і раннях типів житла зокрема. Однак методика, за допомогою якої В. Д. Кузнецов спростовує точку зору С. Д. Крижицького, не витримує критики. Тому його основний висновок є непереконливим.

Добре відомо, що С. Д. Крижицький та дослідники, які поділяють його

погляди, моделюючи найраніший етап житлового будівництва в Північному Причорномор'ї, в першу чергу спиралися на археологічний матеріал, представлений не окремими комплексами, а численними залишками землянкового та напівземлянкового будівництва, зафіксованими в багатьох місцях Північного Причорномор'я, на що спеціально звернув увагу В. Д. Кузнецов⁶. Отже для того, щоб спростувати висновки С. Д. Крижицького і дослідників, які підтримують його, найдоцільнішим було б розглянути конкретний археологічний матеріал, яким оперує супротивна сторона, і, базуючись на такому критичному аналізі, запропонувати свою інтерпретацію розкопаних пам'яток. Однак В. Д. Кузнецов цього не зробив, а лише звернув увагу на помилкову інтерпретацію Ю. О. Виноградовим дослідженої в Мірмекії круглої в плані землянки⁷. Тільки цей окремо взятий факт із великої кількості археологічного матеріалу, яким оперував С. Д. Крижицький, був використаний В. Д. Кузнецовим як вирішальний аргумент для ілюстрації необгрунтованості концепції щодо напівземлянок та землянок як перших жителів грецьких поселенців. Тим самим, критикуючи С. Д. Крижицького, В. Д. Кузнецов сам пішов хибним шляхом і конкретний аналіз археологічного матеріалу з розкопок античних північнопонтійських центрів підмінив гіпотетичними положеннями про призначення заглиблених в землю споруд і про панування на ранньому етапі сирцевого домобудівництва, на користь чого привів не дуже багато переконливого фактичного археологічного матеріалу.

Залишаючи фахівцям вирішення питання про наявність чи відсутність в античних центрах Північного Причорномор'я окремого етапу, пов'язаного з землянковим або напівземлянковим домобудівництвом, хотілося б лише підкреслити наступне. Якщо збереженість культурних шарів архаїчного періоду в античних містах Північного Причорномор'я дійсно в цілому ряді випадків не дозволяє однозначно інтерпретувати будівельні залишки, на чому цілком слушно акцентує увагу В. Д. Кузнецов⁸, то цього не можна сказати про одношарові сільські поселення, значну кількість яких було досліджено в Нижньому Побужжі⁹. Зараз твердо встановлено, що ці сільські поселення не тільки виникли за часів грецької колонізації Нижнього Побужжя, але і, поза всяким сумнівом, переважна більшість їх мешканців була греками, які в силу низьки обставин переселилися сюди переважно з Іонії¹⁰. А на всіх без винятку сільських поселеннях Нижнього Побужжя найбільш ранній етап житлового будівництва представлено землянковими та напівземлянковими комплексами, хоча, поряд з ними тут зафіксовані, проте дуже поганої збереженості, залишки наземного домобудівництва¹¹.

Таким чином, виходячи з цього добре встановленого для Нижнього Побужжя факту, і, незважаючи на критику В. Д. Кузнецовим висновків С. Д. Крижицького щодо землянкового та напівземлянкового будівництва, зараз все ж не можна говорити, що на початковому етапі колонізації в Північному Причорномор'ї грецькими переселенцями зводилися виключно наземні будинки, а землянкові та напівземлянкові споруди як початкове і тимчасове житло не будувалися, а висновок про їх наявність слід пояснювати лише помилковою інтерпретацією археологічних комплексів сучасними дослідниками. Дійсно, зараз дуже важко говорити, як довго проіснували такі примітивні житлові і господарські споруди в античних містах та наскільки вони були поширені, наприклад, в Херсонесі¹² чи на Боспорі. Однак ті дані, які зараз є по Пантикапею, Мірмекію, Фанагорію, ранньому грецькому поселенню на території сучасного м. Анапи та інших місцях неспростовно свідчать, що землянкові та напівземлянкові споруди як тимчасове житло першопоселенців, були характерною рисою античного домобудівництва в архаїчний період, не тільки у Нижньому Побужжі, але й на Боспорі¹³. Причому, поза всяким сумнівом, наявність таких споруд на території ранніх грецьких апойкій свідчить не про втрату греками-колоністами навичок наземного житлового будівництва, досягнутого на цей час в метрополії, як вважає В. Д. Кузнецов¹⁴, а про дуже скромний достаток переважної більшості переселенців¹⁵. Адже добре відомо, що відтворює господарство лише після накопичення додаткового продукту вело до збільшення добробуту й стимулювало розвиток соціальної диференціації¹⁶, що у свою чергу сприяло не тільки переходу до

наземного домобудівництва, але й ускладненню типології житлових комплексів на території античних поселень Північного Причорномор'я¹⁷.

Разом з цим, незважаючи на незадовільне збереження будівельних залишків в архаїчних шарах античних центрів Північного Причорномор'я, дотепер археологічні джерела ще не повною мірою використані для аналізу характерних особливостей колонізаційного процесу. На думку С. Д. Крижицького, на ранньому етапі існування грецьких апойкій головним типом жител були землянки та напівземлянки, які і отримали назву «будинку колоніста». Трохи пізніше в Північному Причорномор'ї з'являються наземні сирцево-кам'яні багатокамерні будинки з внутрішніми подвір'ями, які були характерною ознакою житлового будівництва у грецькому світі¹⁸. Незважаючи на те, що такі будинки з'являються в античних центрах Північного Причорномор'я в різний час, С. Д. Крижицький вважає можливим розглядати це явище як другу стадію розвитку античних житлових будинків в регіоні¹⁹. Однак дослідник поділяє ранні наземні будинки, виходячи з їх планувального рішення, на кілька типів, не пояснюючи втім, чим це було обумовлено²⁰.

Окреме місце, з точки зору С. Д. Крижицького, в планувальному відношенні являє собою комплекс, інтерпретований Н. О. Онайко як стародавній Торік, який було розташовано неподалік від сучасного міста Новоросійська²¹. Аналіз археологічних матеріалів з розкопок показав, що він виник не пізніше середини VI ст. до н. е.²² і, таким чином, був однією з найранніших досить повно досліджених античних поселенських структур часів колонізації. Аналізуючи цю архаїчну пам'ятку, С. Д. Крижицький цілком слушно зазначив, що його не можна інтерпретувати як один великий будинок, а слід розглядати як комплекс, де однокамерні приміщення, окремі з яких з'єднані між собою²³, групувалися навколо великого двору площею 900 м²²⁴ (рис. 1, 4). За планувальним рішенням цей комплекс, на думку С. Д. Крижицького, може бути віднесений до категорії так званих колективних садиб або будинків-комун. Його архітектурне рішення свідчить про те, що в археологічному матеріалі певною мірою відбиваються «моделі колонізації, які наближалися до класичної, однак явно не міського типу»²⁵.

Слід однак підкреслити, що порівняння цього комплексу з колективними садибами елліністичного часу²⁶, зафіксовані у ряді пунктів Північного Причорномор'я або будинками-комунами, навряд чи правомірно. Справа в тому, що розкопками Н. О. Онайко була відкрита лише південно-західна частина пам'ятки²⁷, що не дозволяє, поки що робити висновок щодо концентрації досліджених приміщень навколо одного замкненого великого двору і порівнювати його з колективною садибою елліністичного часу в урочищі Дідова Хата в Нижньому Побужжі²⁸. Звичайно, таке планувальне рішення не виключено, але його не можна розглядати як науково доведений факт до закінчення археологічного вивчення території усєї пам'ятки, яка ототожнюється з Торіком. Отже, зараз можна вважати твердо встановленим лише те, що цей комплекс являв собою поселенську структуру, де досить яскраво відбився принцип блокування окремих функціонально-самостійних житлових приміщень²⁹. Тому можна погодитися з тими дослідниками, які вказували, що планувальне рішення цього комплексу, поза всяким сумнівом, свідчить про спільне проживання тут кількох десятків сімей, об'єднаних у певний колектив³⁰, хоча характер його організації потребує подальшого уточнення.

Виходячи з інтерпретації цього комплексу як колективної садиби чи будинку-комуни, С. Д. Крижицький вважає, що він типологічно принципово відрізняється від поселенських структур, які склалися із кількох сблокованих будинків мегаронного типу з самостійними внутрішніми дворами³¹. Однак з таким висновком погодитися важко тому, що у випадку з комплексом Торіка, де поки що територія двору не розкопана, і у випадку з будинками другого типу, головним був принцип блокування однотипних функціонально-самостійних житлових структур.

Крім архаїчного Торіка, будівлі, що склалися з кількох ізольованих житлово-господарських комплексів, сблокованих разом, і розташованих в один ряд, в ході розкопок простежені на території Тірітаки (рис. 1, 3)³², на горбі А поблизу с. Світлячки недалеко від стародавнього Кіммерика (рис. 1, 2)³³,

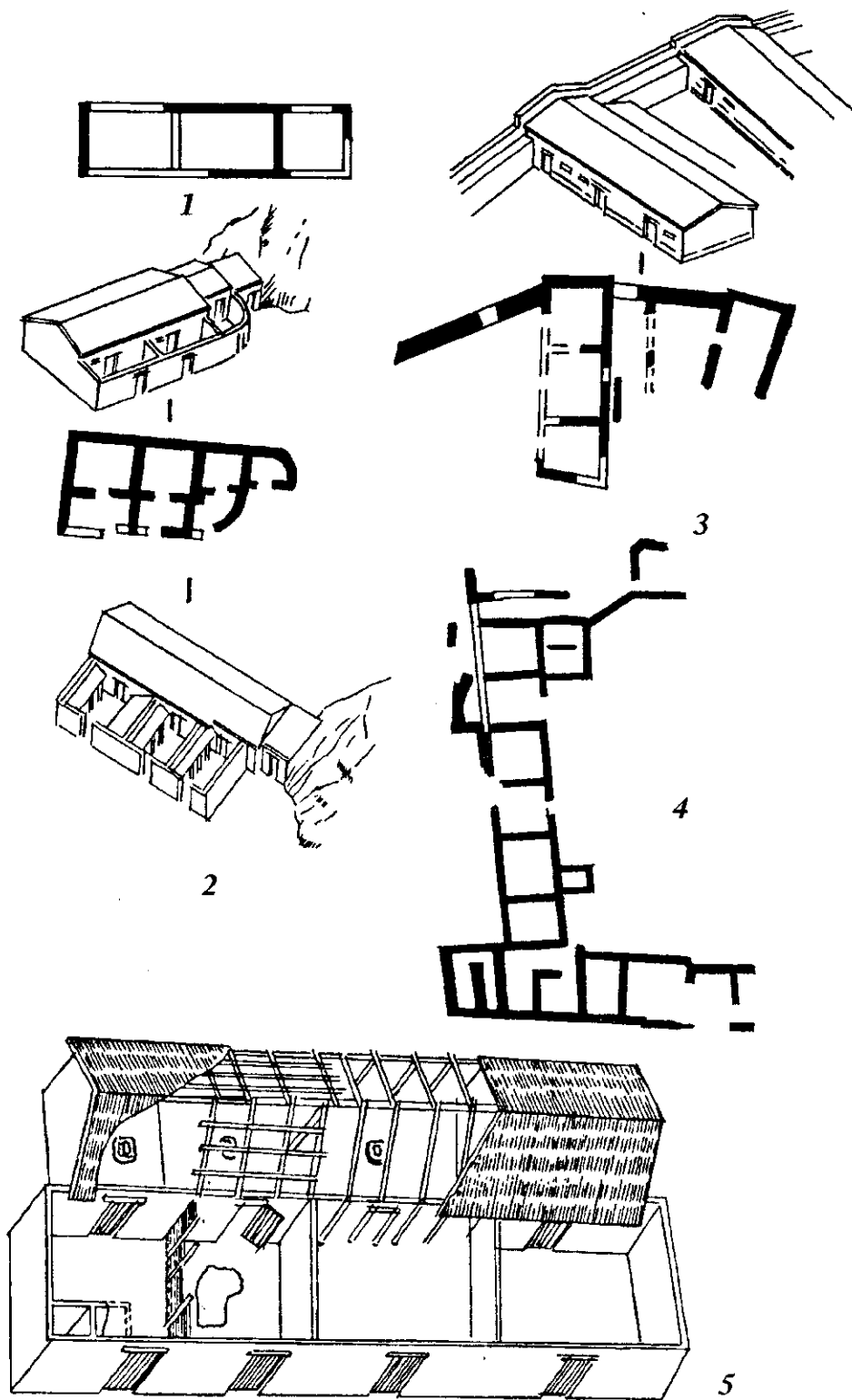

Рис. 1. 1 — план будівлі Б в Ольвії. За С. Д. Крижицьким. 2 — план та реконструкція житлово-господарського комплексу поблизу античного Кіммерика. За І. Т. Кругліковою та С. Д. Крижицьким. 3 — план та реконструкція житлово-господарського комплексу в Тірітаці. За В. Ф. Гайдукевичем та С. Д. Крижицьким. 4 — план комплексу з Торіка. За Н. О. Онайко. 5 — реконструкція житлово-господарських комплексів на території Фанагорії. За В. С. Долгоруковим.

на території південно-східної та південної околиці Фанагорії (рис. 1, 5)³⁴ і на поселенні Стара Богданівка II в Нижньому Побужжі³⁵. Не виключено, що до цього ж типу споруд слід віднести будівлю Б, розкопану в Ольвії, яка складалася з трьох розташованих в один ряд приміщень (рис. 1, 1)³⁶. Швидче за все аналогічне або близьке планування мала забудова між двома стінами, які відокремлювали Маячний півострів від Гераклеїського, хоча наполягати на цьому зараз важко³⁷. Причому, слід підкреслити, що усі згадані археологічні пам'ятки датуються VI—V ст. до н. е. і, таким чином, можуть розглядатися як важливе першоджерело для вивчення характерних особливостей виникнення та становлення античних апоїкій в процесі заселення греками Північного Причорномор'я.

«Колективний» характер планування цілої групи вказаних пам'яток VI—V ст. до н. е. дозволяє припускати, що вони певною мірою відбивають соціальний статус їх мешканців. Враховуючи, що заселення як Боспору, так і інших районів Північного Причорномор'я, пройшло кілька етапів³⁸, можна припустити, що поява в ранніх грецьких апоїкіях житлово-господарських комплексів, де однотипні функціонально самостійні поселенські структури були сблоковані разом, відбиває характер соціальних зв'язків у період колонізаційного процесу. Добре відомо, що греки, відпливаючи за межі своєї батьківщини з метою заснування колоній, були, як правило, організовані у колективи, на чолі яких стояли ойкісти³⁹. Причому, під час виведення колонії увесь контингент переселенців мав однакові права і, судячи за наявними джерелами, ідея рівноправності усіх колоністів завжди суворо додержувалася⁴⁰. Тому, виходячи із розглянутого типу наземних споруд, можна припустити, що зведення будинків, де кілька житлово-господарських комплексів блокувалися разом, було зумовлено порівняно скромними можливостями представників як першої колонізаційної хвилі, так і епоїкій, які прибували до Північного Причорномор'я пізніше. Однаковий майновий і соціальний стан колоністів дозволяє говорити, що і перші житлово-господарські комплекси зводилися колективними зусиллями, чим і було обумовлено планування розглянутих типів будинків. Якщо це так, то землянки й напівземлянки, розкопані в ранніх шарах античних міст Північного Причорномор'я, слід розглядати як початковий тип житла перших колоністів, походження якого було обумовлено їх порівняно скромним матеріальним добробутом. На користь цього висновку свідчить не тільки порівняно тривалий час використання для життя заглибленого в землю домобудівництва, але і дуже бідний археологічний матеріал, знайдений у найраніших грецьких житлових комплексах боспорських центрів⁴¹.

Отже з усього сказаного випливає, що зараз не можна погодитися з В. Д. Кузнецовим у тому, що наявність чи відсутність наземного домобудівництва не було обумовлено економічними причинами, а пояснюється лише хибною інтерпретацією розкопаних житлово-господарських комплексів⁴². Розглянуті археологічні комплекси дозволяють зробити висновок, що ранні шари грецьких апоїкій свідчать про досить скромний майновий стан як перших колоністів, так і епоїкій, які мігрували в Північне Причорномор'я протягом певного часу⁴³. Очевидно, що землянки та напівземлянки, як і наземні споруди вказаних типів, були початковим тимчасовим житлом перших колоністів. Причому, поява землянкових житлових структур у Пантікапеї та Мірмекії в період початку на Боспорі наземного будівництва свідчить про приплив в цей регіон нових груп переселенців, які з повним правом можуть розглядатися як епоїки⁴⁴. Саме першим колоністам і епоїкам, які не мали достатнього економічного потенціалу й належали ці землянкові та напівземлянкові житла, бо для спорудження більш-менш пристойних наземних будинків колоністам треба було спочатку закріпитися на новому місці та накопичити необхідні ресурси для такого будівництва. Таким чином, розглянуті матеріали свідчать про певні особливості процесу грецької колонізації Північного Причорномор'я. Саме на вивченні цих характерних особливостей регіону і їх історичній інтерпретації слід сконцентрувати увагу у майбутньому.

Примітки

¹ Крижицький С. Д., Русяєва А. С. Найдавніші житлові будинки Ольвії // Археологія.— 1978.— Т. 28.— С. 3—26; Крижицький С. Д. Жилые дома античных городов Северного Причерноморья.— К., 1982.— С. 11—14; Крижицький С. Д. Архитектура античных государств Северного Причерноморья.— К., 1993.— С. 40—43.

² Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 41.

³ Крижицький С. Д. Ольвия. Историографическое исследование архитектурно-строительных комплексов.— К., 1985.— С. 59.

⁴ Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 41.

⁵ Кузнецов В. Д. Ранние типы греческого жилища в Северном Причерноморье // Боспорский сборник.— 1995.— 6.— С. 116.

⁶ Там же.— С. 110.

⁷ Там же.— С. 102. Пор.: Виноградов Ю. А. Ранние комплексы Мирмекия // Вопросы истории и археологии Боспора.— Воронеж—Белгород, 1991.— С. 12—19.

⁸ Там же.— С. 107, 108.

⁹ Крижицький С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Сельская округа Ольвии.— К., 1989.— С. 22—41.

¹⁰ Там же.— С. 84, 85.

¹¹ Крижицький С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Указ. соч.— С. 41—54.

¹² Слід підкреслити, що інтерпретація заглиблених у скелю будівель в Херсонесі як споруд подібних землянок Північно-Західного Причорномор'я (Див.: Золотарев М. И. Раскопки в Северо-Восточном районе Херсонеса // АО за 1985 г.— М., 1987.— С. 330, 331; Золотарев М. И. Про початковий етап будівництва в античному Херсонесі // Археологія.— 1990.— № 3.— С. 68—76. Пор.: Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 41), викликає сумніви. Справа у тому, що наявність скелі в Херсонесі безпосередньо під дерновим шаром і значна кількість каменю, який без якихось особливих зусиль можна було використати в будівництві, робили недоцільним заглиблення у скелю на 0,65—0,8 м житлових споруд порівняно невеликої площі. Швидше за все у даному випадку ми маємо справу з нижньою частиною якихось нежитлових споруд, куди при нівелюванні площі під будівництво потрапив більш ранній матеріал. Див.: Золотарев М. И. Херсонесская архаика // ВДИ.— 1995.— № 3.— С. 138.

¹³ Алексеева Е. М. Греческая колонизация Северо-Западного Причерноморья.— М., 1991.— С. 9—11; Виноградов Ю. А. Мирмекий // Очерки археологии и истории Боспора.— М., 1992.— С. 101; Завойкин А. А. Периодизация торговых связей по керамической таре и некоторые вопросы ранней истории Фанагории: вторая половина VI—V вв. до н. э. // Очерки археологии и истории Боспора.— М., 1992.— С. 260; Толстиков В. П. Пантикапей — столица Боспора // Очерки археологии и истории Боспора.— М., 1992.— С. 59, 60, 71 и др. З самих останніх див.: Виноградов Ю. А. Некоторые дискуссионные проблемы греческой колонизации Боспора Киммерийского // ВДИ.— 1995.— № 3.— С. 157, 158.— Прим. 36, 37.

¹⁴ Кузнецов В. Д. Указ. соч.— С. 104.

¹⁵ Лапин В. В. Греческая колонизация Северного Причерноморья.— К., 1966.— С. 156; Порів.: Виноградов Ю. А. Некоторые...— С. 158, 159.

¹⁶ Шнірельман В. О. Господарські системи як фактор соціальної диференціації // Археологія.— 1992.— № 1.— С. 20.

¹⁷ Трейстер М. Ю. Бронзолитеное ремесло Боспора // СГМИИ.— 1992.— Вып. 10.— С. 94.

¹⁸ Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 42, 43.

¹⁹ Там же. Пор.: Виноградов Ю. А. Некоторые...— С. 158.

²⁰ Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 43.

²¹ Онайко Н. А. Архаический Торик. Античный город на северо-востоке Понта.— М., 1980.

²² Там же.— С. 98.

²³ Там же.— С. 112.

²⁴ Крижицький С. Д. Архитектура...— С. 43.

²⁵ Там же.— С. 44.

²⁶ Питання про колективні садиби, відкриті у Нижньому Побужжі та на території Херсонесської держави в Південно-Західному Криму, детально розглянуто в спеціальній статті. Слід підкреслити, що аналогічні споруди нещодавно зафіксовані і на Боспорі. Саме до типу колективних садиб цього типу слід віднести залишки споруди, дослідженої О. О. Масленниковим поряд с поселенням Генеральське-західне, яка не зовсім вірно була інтерпретована дослідником. (Докл. див.: Масленников А. А. О типологии сельских поселений Боспора // СА.— 1989.— № 3.— С. 74; Масленников А. О. Эволюция организации сільської території Європейського Боспору // Археологія.— 1992.— № 2.— С. 73; Масленников А. А. Древние греки в Крымском Приазовье // ВДИ.— 1995.— № 2.— С. 89). Таким чином, зараз є всі підстави стверджувати, що колективні

садиби цього типу були в елліністичний період поширені у всьому Причорномор'ї, а це, в свою чергу, дозволяє розглядати їх появу в тісному зв'язку з особливостями соціально-економічного розвитку регіону.

²⁷ *Онайко Н. А.* Указ. соч.— С. 11, вклейка.

²⁸ Пор.: *Крыжицкий С. Д.* Архитектура...— С. 43.—Прим., С. 46.

²⁹ Там же.— С. 46.

³⁰ *Онайко Н. А.* Указ. соч.— С. 112; *Крыжицкий С. Д.* Архитектура...— С. 44.

³¹ *Крыжицкий С. Д.* Архитектура...— С. 44.

³² *Гайдукевич В. Ф.* Раскопки Тиритаки в 1935—1940 гг. // МИА.— 1952.— 25.— С. 85, 86, 173, 174; *Крыжицкий С. Д.* Жилье дома античных городов Северного Причерноморья...— С. 58—60.— Рис. 24, 4, 5.

³³ *Кругликова И. Т.* Сельское хозяйство Боспора.— М., 1975.— С. 31—37.—Рис. 4, 5; *Крыжицкий С. Д.* Жилье дома античных городов Северного Причерноморья...— С. 64.— Рис. 24, 11, 12.

³⁴ *Долгоруков В. С.* Некоторые вопросы истории и топографии ранней Фанагории // КСИА.— 1990.— 197.— С. 32, 33.

³⁵ *Крыжицкий С. Д.* Жилье дома античных городов Северного Причерноморья...— С. 65.

³⁶ Там же.— Рис. 4, 2.

³⁷ *Щеглов А. Н.* «Старый» Херсонес и его округа // Археология СССР. Античные государства Северного Причерноморья.— М., 1984.— С. 54, 55.— Табл. XXI.

³⁸ *Яйленко В. П.* Архаическая Греция // Античная Греция.— М., 1983.— Т. 1.— С. 140; *Русяева А. С.* Милет — Дидимы — Борисфен — Ольвия: Проблемы колонизации Нижнего Побужья // ВДИ.— 1986.— № 2.— С. 51—53.

³⁹ *Thuc. I, 27, 1; Яйленко В. П.* Греческая колонизация VII—III вв. до н. э.— М., 1982.— С. 81, 82; *Graham A. J.* Colony and mother city in Ancient Greece.— Chicago, 1983.— P. 58, 59.

⁴⁰ *Яйленко В. П.* Указ. соч.— С. 81, 82; *Graham A. J.* Op. cit.— P. 58, 59.

⁴¹ Докл. див.: *Виноградов Ю. А.* Некоторые....— С. 158, 159.

⁴² *Кузнецов В. Д.* Указ. соч.— С. 107.

⁴³ Там же.— С. 107.

⁴⁴ *Долгоруков В. С.* Некоторые вопросы...— С. 34, 35; *Трейстер М. Ю.* Бронзолитеное ремесло Боспора // СГМИИ.— 1992.— Вып. 10.— С. 42.

В. М. Зубарь

ПО ПОВОДУ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЖИЛИЩНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ В РАННИХ СЛОЯХ АНТИЧНЫХ ГОРОДОВ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

На основании анализа строительных остатков и стратиграфии ранних археологических слоев античных населенных пунктов, господствующей в настоящее время является точка зрения о том, что наиболее ранним типом жилья греческих поселенцев были углубленные в грунт землянки и полуземлянки, которые через определенный промежуток времени сменились наземными домами. Однако совсем недавно В. Д. Кузнецов поставил под сомнение этот казался бы хорошо аргументированный вывод. Но, судя по имеющемуся материалу, нельзя говорить, что на начальном этапе колонизации в Северном Причерноморье греческими переселенцами строились исключительно наземные дома, а земляночные и полуземляночные постройки как первоначальное и временное жилье отсутствовали, а их наличие в городах и на сельских поселениях следует объяснять лишь ошибочной интерпретацией археологических комплексов современными исследователями. В настоящее время невозможно согласиться с В. Д. Кузнецовым и в том, что наличие или отсутствие наземного домостроительства не было обусловлено экономическими причинами, а объясняется лишь неверной интерпретацией раскопанных археологами жилищно-хозяйственных комплексов. Рассмотренные в статье материалы свидетельствуют о достаточно скромном достатке как первых колонистов, так и эпойков, которые появляются в Северном Причерноморье в результате нескольких колонизационных волн. Не подлежит сомнению, что землянки и полуземлянки, как и наземные сырцово-каменные многокамерные дома с внутренними дворами, были первоначальным временным жильем первых колонистов. Причем, появление земляночных жилых структур в Пантикапее и Мирмекии в период начавшегося на Боспоре наземного строительства свидетельствует о притоке в этот регион новых групп переселенцев, которые с полным правом могут рассматриваться в качестве эпойков. Именно эпойкам, которые не обладали

первоначально достаточным экономическим потенциалом, скорее всего и принадлежали эти земляночные и полужемляночные жилища, ибо для возведения наземных домов колонистам нужно было сначала обустроиться на новом месте и накопить необходимые ресурсы для такого строительства.

V. M. Zubar

CONCERNING INTERPRETATION OF HOUSING AND COMMUNAL ASSEMBLAGES IN EARLY LAYERS OF ANTIQUE TOWNS ON THE NORTHERN BLACK SEA COAST

The dominating view at present supported by the analysis of building remains and stratigraphy of early archaeological layers of antique towns is that mud-huts and semi-mud-huts dug in the ground were the earliest type of dwelling of Greek settlers; some time later those mud-huts were replaced by surface houses. However, not so long ago V. D. Kuznetsov has thrown doubt on this view which seemed to be grounded so well. But data available do not permit concluding that Greek migrants built exclusively surface houses at the initial stage of colonization of the Northern Black Sea area and there were no mud-huts and semi-mud-huts used as elementary and temporary dwelling; neither it can be concluded that existence of those mud-huts and semi-mud-huts in towns and countryside settlements should be comprehended only as a mistake in interpretation of archaeological assemblages by the present-day researchers. It is quite impossible now to agree with V. D. Kuznetsov that either presence or absence of surface house-building was not induced by economic reasons, but was only a result of incorrect interpretation of housing and communal assemblages excavated by archaeologists. Data analyzed in the paper show rather modest circumstances both of the first settlers and of epochs which appeared in the Northern Black Sea areas as a result of several colonization wars. It is no doubt that mud-huts and semi-mud-huts, as well as surface raw-brick multichamber houses with internal yards were elementary and temporary dwelling of the first settlers. Appearance of mud-hut-type dwellings in Panticapea and Myrmekia in the period when surface building in Bosphorus had been initiated demonstrates the influx of new groups of settlers to that region and they with certainty may be treated as epochs. It were epochs who most likely built those mud-huts and semi-mud-huts because they had no sufficient economic potential at the initial stage and needed first to establish themselves in a new place, to save necessary resources for building surface houses.

Одержано 24.09.96.

ЕЩЕ РАЗ ОБ АНТИЧНОМ ПИСЬМЕ ИЗ КЕРКИНИТИДЫ

В. А. АНОХИН

В статье пересматривается транскрипция текста и семантика отдельных слов античного письма, в результате чего оно приобретает новый смысл.

В 1987 г. Э. И. Соломоник опубликовала античное письмо, найденное при раскопках Керкинитиды в зольнике в слое конца V в. до н. э.¹ Письмо, нацарапанное на черепке фасосской амфоры, состоит из восьми строк. Текст письма сохранился полностью, за исключением последнего слова в строке 6 (рис. 1).

В результате изучения надписи издательница пришла к следующим выводам. Письмо написано на ионийском диалекте; его датировка определяется

© В. А. АНОХИН, 1998